

ALBERT JAN KRUITER en
EELKE BLOKKER

In ons belang

PLEIDOOI VOOR PUBLIEKE WAARDEN

Inhoud

I DE STRAAT EN DE VOORDEUR 9

Willem 9

Kas en Maaïke 11

Paula 12

Mike 14

Berend en Claudia 15

II PUBLIEK ONGENOEGEN 18

III POLDERTRAGEDIE 23

IV MARKT, OVERHEID EN EIGENBELANG 29

V LEGE INSTITUTIES 36

Civil society 37

Bedrijfsleven 38

Overheid 40

Politiek 43

Burgers 46

Uitgeholde instituties 48

VI PLEIDOOI VOOR PUBLIEKE WAARDEN 51

I De straat en de voordeur

Willem

Maak kennis met Willem. Willem is wat je noemt een kansarme man. Geen opleiding, veel schulden, regelmatig justitiecontacten en hij ontbeert de vaardigheden om ergens te kunnen aarden en wonen. Bovendien is zijn gebruik van drugs en alcohol bovengemiddeld. Willem is 38 jaar en al meer dan twintig jaar dakloos. Hij is dakloos geraakt toen hij op zijn achttiende vanuit een jeugdzorginstelling op zichzelf moest gaan wonen. Dat is altijd zo gebleven. De afgelopen twintig jaar zocht Willem in verschillende steden zijn heil in daklozenvoorzieningen. Hij stond achtereenvolgens kortere perioden ingeschreven in een zestal middelgrote en een tweetal grote steden. Onlangs heeft Willem in zijn huidige maatschappelijke opvangvoorziening te horen gekregen dat hij niet meer welkom is.

Gemeenten zijn sinds 2007 verantwoordelijk voor de hulp aan en opvang van dak- en thuislozen. Daarvoor hebben ze structureel te weinig geld. Dus is het logisch dat de gemeente Utrecht geen daklozen uit Leeuwarden wil opvangen, en Zwolle geen daklozen uit Rotterdam.

Maar hoe bepaal je als gemeente welke dakloze een ‘eigen’ dakloze is en welke onder de verantwoordelijkheid van een ander valt? Door vast te stellen dat daklozen die niet langer dan twee jaar aantoonbaar verblijven en ingeschreven staan in de desbetreffende gemeente, niet onder de verantwoordelijkheid van die gemeente vallen. En door geen nieuwe daklozen meer in te schrijven. Daklozen die niet minimaal twee jaar ‘administratief dakloze’ zijn, worden aldus uitgesloten van zorg, inkomensondersteuning en opvang. Veel daklozen raken op die manier zoek in een ‘niet-administratieve zone’ en blijven verstoken van zorg en een uitkering. Daklozen die worden geweerd of worden uitgeschreven uit de grote steden, kunnen nergens anders terecht. Net als in de middeleeuwen, toen landlopers aan de stadspoort werden geweerd.

Door de komst van het Stedelijk Kompas, zoals het nieuwe daklozenbeleid heet, beweegt Willem zich in een *twilight zone* tussen overheid en samenleving. Willem zal niet de eerste en de laatste zijn die dit overkomt. Hij snapte al niet zo veel van de wereld, maar nu is hij het spoor helemaal bijster. Het kompas dat Willem aangereikt is, stuurt hem regelrecht de Bermudadriehoek in. Hij staat nergens ingeschreven, kan geen aanspraak maken op zijn rechten en staat nergens op de kaart. Maar Willem bestaat nog wel. En is nog steeds dakloos. En uiteraard veroorzaakt hij nog steeds de overlast die ooit reden was voor de grote steden om het Stedelijk Kompas vorm te geven.

De overheid heeft zich voor daklozen als Willem geïmmuniseerd. Ten koste van Willem en ten koste van de mensen die hij stoort met zijn gezang en gebedel en het jatten van autoradio's.

Kas en Maaïke

Ontmoet ook Kas en Maaïke. Jonge dertigers. Vijf jaar geleden studeerden ze af, sindsdien hebben ze fulltime gewerkt, en nu zijn ze zover dat ze hun starterswoning kunnen verlaten voor een felbegeerde twee-onder-een-kap in de burgemeesterswijk. Dat komt goed uit omdat Maaïke zwanger is en ze een extra kamer wel kunnen gebruiken, en ze een tuin met het oog op de toekomst prettiger vinden dan het platje dat ze nu hebben. Wel verkeert hun nieuwe woning in miserabele staat. De schrootjes die in de jaren zeventig nog hip waren, moeten eruit. De keuken moet worden opengebrouwen. Een nieuwe badkamer is al besteld. Feitelijk moet het hele huis worden gestript. Daarvoor hebben ze via de aannemer een groep Polen ingehuurd. 'Omdat die harder en langer werken dan Nederlanders,' aldus de aannemer. En omdat Kas en Maaïke een groot deel van de niet geringe factuur zwart kunnen betalen. Dat de aannemer de Polen ook weer zwart uitbetaalt en dat ze daardoor nauwelijks verzekerd zijn tegen ziekte, arbeidsongeschiktheid, geen pensioen opbouwen en geen recht hebben op sociale zekerheid, vormt voor Kas en Maaïke geen bezwaar. 'We

betalen al genoeg belasting en werken hard. Bovendien doen al onze vrienden het ook op deze manier.’

Paula

Paula, 63 jaar oud, past al zeker tien jaar lang twee dagen per week op haar drie kleinkinderen. Ze vindt het heerlijk om de koters over de vloer te hebben en ‘bovendien sparen mijn zoon en zijn vrouw dan kosten uit voor de crèche’. In 2005 is Paula’s zoon haar gaan betalen voor haar diensten. Dat kon omdat hij recht had op een gastouderschapsvergoeding. Paula kreeg 6 euro per kind per uur. Op die manier hield ze er ook nog een ‘leuk zakcentje’ aan over (zo’n 1000 euro bruto per maand). Het toenmalige kabinet wilde deze vorm van *voor elkaar zorgen* graag stimuleren. Wel moest Paula door middel van het evaluatieformulier *Veiligheid en Risico* aantonen dat ze geschikt is om op de kleinkinderen te passen (terwijl ze dat, naar volle tevredenheid van haar zoon, al vijf jaar lang deed). Door het ondertekenen van het formulier getuigde ze van het feit dat ze op de hoogte is van het gevaar van stopcontacten, verwarmingen en andere bedreigingen die binnenshuis voor kinderen op de loer liggen. Daarnaast moesten Paula en haar zoon een contract sluiten via een officieel gastouderbureau. Het gastouderbureau ontving daarvoor een percentage van het uurloon. De regeling was een groot succes. In 2005 werden 30.000 kinderen opgevangen en in 2009 183.000.

Vanwege het succes van de regeling (voor de minister een 'tegenvaller' van een half miljard euro) bracht het kabinet in 2009 het tarief per kind per uur terug van 6 euro naar 2,50 euro. Dat scheelde zo'n 360 miljoen euro per jaar voor de belastingbetaler. Bijna de helft (45,1%) van de 'gastouders' gaf aan er in dat geval mee te stoppen.

Maar dat is niet voldoende. Per 1 januari 2010 scherpt de rijksoverheid het beleid opnieuw aan. Gastouders moeten nu verplicht worden opgenomen in het Landelijk Register Kinderopvang (LRK). Niet iedereen kan daarin worden opgenomen. Gastouders moeten een geldig EHBO-certificaat gericht op kinderen bezitten en een verklaring omtrent gedrag inleveren. Daarnaast moet de 'opvanglocatie' (vaak het huis waar de kinderen met hun ouders wonen, of het huis van de grootouders) voldoen aan de eisen van een risico- en veiligheidsanalyse, er moet een achterwacht aanwezig zijn, de woning moet altijd volledig rookvrij zijn, en er moeten voldoende en goed functionerende rookmelders hangen. De rijksoverheid trekt 10 miljoen euro uit om het toezicht op de gastouders en hun opvanglocatie aan te scherpen. Paula besluit er geen gebruik meer van te maken. 'Het sop is de kool niet waard! Mijn man en ik hebben een ruim pensioen en we hebben het geld niet nodig. Maar als je het kan krijgen, laat je het niet liggen natuurlijk. We zijn geen dief van onze eigen portemonnee. Maar nu ze extra eisen gaan stellen, ga ik het gewoon weer gratis doen. Het zijn mijn eigen kleinkinderen immers? Bovendien: mijn kinderen zijn dik tevreden over me.'

En daar heeft de overheid nooit naar gevraagd.’ Een substantieel deel van de gastouders kan zich die luxe blijkbaar niet veroorloven. Ze maken geen aanspraak meer op de vergoeding omdat ze helemaal stoppen met oppassen. In combinatie met het verhogen van de eigen bijdrage voor de crèche zullen veel ouders – en in veel gevallen moeders – stoppen met werken om hun kroost weer zelf op te voeden.

Mike

Maak ook kennis met Mike. Hij is 20 en zit in de Wajong. ‘Eerst was er veel gedoe rondom de vraag of ik in de bijstand kon blijven. Maar toen kon ik plots in de Wajong!’ Door een vergroeiing in zijn rug is hij nauwelijks in staat tot werk. Althans, tot fysiek werk. En dat is precies wat Mike altijd wilde. ‘Ik ben graag buiten, en achter de computer kan ik me maar moeilijk concentreren.’ Daarnaast heeft hij problemen met leren. ‘Ik ben wel begonnen met een studie marketing, maar dat was niets voor mij. Daarom ben ik gestopt, maar nu moet ik alles terugbetalen.’ En dat gaat moeilijk van de Wajong-uitkering. Hij kijkt dus wel uit voordat hij weer ‘zomaar’ een opleiding begint. ‘Straks moet ik nog meer terugbetalen als het niet bevalt!’ Ook heeft hij verschillende malen proefgedraaid bij bedrijven die het wel zagen zitten met hem. Maar ook daar is hij huiverig voor. ‘Als ze me ontslaan of als ze mijn contract niet

verlengen, dan kan ik weer van voor af aan beginnen met het aanvragen van de Wajong. En de eisen worden steeds strenger. Dat risico wil ik niet lopen.’ Een maand geleden meldde hij zich bij de sociale werkplaats om arbeidsritme op te doen. ‘Maar daar werd ik gillend gek. Ik ben nog voor de lunch vertrokken.’ Sindsdien zit hij thuis. Wat hij het ergste vindt, is het gebrek aan geld. ‘Vooral als ik met mijn vrienden ga stappen. Meestal sluit ik een telefoonabonnement af en verkoop ik het toestel. Dan heb ik weer een paar honderd euro cash. Maar ik heb nu wel elf abonnementen lopen die ik niet kan betalen.’ Niet dat hij daar trots op is, maar Mike ziet het als de enige manier om aan geld te komen. ‘Iedereen heeft toch recht op een extraatje?’ Over de plannen van het huidige kabinet maakt hij zich niet zo druk. ‘Die sociale werkplaats vond ik toch al niets. En van een kale kip kun je niet plukken, toch?’

Berend en Claudia

Tot slot ontmoeten we Berend en Claudia. Als ‘goede buur’ van Serge deden ze jarenlang boodschappen voor hem. Serge is slecht ter been en heeft verzorging nodig. Af en toe kookten ze voor hem en als zijn gezondheid daarom vroeg, kon hij ze via de babyfoon direct inschakelen. Acht jaar geleden stelde Serge voor ze voor hun diensten te betalen. Serge had recht op een persoonsgebonden budget (pgb) en wilde graag iets terugdoen voor

zijn burenen. Aanvankelijk ging dat prima. Maar na verloop van tijd begonnen de problemen. Serge stelde zich steeds meer op als werkgever, wilde de boodschappen dagelijks om 10.00 uur bezorgd hebben en ging steeds meer eisen stellen aan de zorg. De vriendschappelijke relatie veranderde in een relatie tussen een werkgever en een werknemer. Bovendien verslechterde Serges geestelijke situatie snel. Voor Berend en Claudia was de lol eraf. Ze besloten ermee te stoppen. ‘Met pijn in het hart. Dat wel. Maar het ging gewoon niet langer.’ Serge huurde iemand anders in om in zijn noden te voorzien. Het contact verwaterde, tot ze terugkwamen van vakantie. ‘Het huis was donker en de rolluiken waren gesloten.’ Ze besloten de politie te bellen, die Serge verwaarloosd en verward in huis aantrof. ‘De zorgverlener was na een paar keer vertrokken omdat hij het niet volhield met Serge. Hij was niet meer bij machte om iemand anders te regelen. Of hij had gewoon geen zin.’ Later ontdekten ze dat het om de broer van Serge ging. Die was met een deel van het persoonsgebonden budget vertrokken. ‘Ik heb de hele zaak nog geprobeerd uit te zoeken,’ vertelt Claudia. ‘Ik heb zelf jarenlang in de zorg gewerkt, en ik wilde het naadje van de kous weten. Maar zowel de Inspectie voor de Gezondheidszorg als de minister in Kamerdebatten gaf aan dat er nauwelijks fraude was met pgb’s. Of, zoals ze het formuleerden: “Er komen nauwelijks meldingen binnen.”’ Geen wonder, vonden Berend en Claudia. ‘Vaak gaat het om demente mensen, en veelal om minderjarige kinderen. Die gaan

natuurlijk geen klacht indienen.’ Inmiddels hebben ze zich weer over Serge ontfermd. ‘Hij heeft niemand meer. Waar kan hij naartoe?’ Berend doet de boodschappen en Claudia wast hem dagelijks en helpt hem met aankleden. De babyfoon is weer geïnstalleerd. ‘En nu zie je ineens op het nieuws dat ze de pgb’s willen afschaffen omdat er zo veel mee gefraudeerd wordt. Hoe kunnen ze dat nu ineens wél weten?’

II Publiek ongenoegen

Jaar na jaar constateert het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dat we tevreden mensen zijn. Althans, als het om ons eigen leven en geluk gaat. Over de publieke zaak zijn we zeer ontevreden. Sterker nog: we zijn steeds gelukkiger over hoe we ons eigen leven inrichten en steeds ongelukkiger over onze democratische verzorgingsstaat. Met name als het gaat om *normen en waarden* en *politiek en bestuur*. Ze nemen de topposities in op de ranglijst der publieke ongenoegenen. Blijkbaar zijn we in staat om onze individuele verlangens, behoeften en voorkeuren te bevredigen en te realiseren. Maar we slagen er niet in om onze gezamenlijke problemen gezamenlijk op te lossen. Onze private belangen staan boven aan de agenda, maar ons gemeenschappelijk belang is verweesd.

Desalniettemin zijn we een eind gekomen. Onze democratie en verzorgingsstaat brachten en brengen ons veel: sociale zekerheid, gezondheid, rechtvaardigheid, ontwikkeling en welvaart. Vergeleken met het moment waarop we met Thorbecke vertrokken, hebben overheid, bedrijfsleven, *civil society* en burgers een gigantische prestatie geleverd. De drie centrale waarden